

УДК [1+3]:316.285

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v049.2024.7>

Л. В. Діденко

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1734-0055>

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії гуманітарних наук

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СОЦІОСЕМЕНТОВАНА НЕРІВНІСТЬ: МЕХАНІЗМИ УТВОРЕННЯ, ВІДТВОРЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ

Зауваги: 1) *пунктуаційна* – авторські, тобто мої власні, роз'яснення у тексті подані через {...}; уточнення марковані через (...); 2) *антропонімна* – усі імена–та–прізвища транслітеровані за фонетичним підходом зі збереженням автентичних подвоєнь та подані у тексті за першою згадкою у форматі «антропонім українською {антропонім мовою оригіналу та/або англійською}»; 3) *перекладацька* – цитовані частини з іноземномовних джерел наведені у авторських формулюваннях, що можуть не співпадати з «офіційними»; 4) *текстозапозичальна* – при перевірці на плагіат у презентованому тексті можуть бути віднайдені частини повторів із моїх попередніх публікацій, що є неусувним, оскільки деякі частини є стандартними у формулюваннях (від зауваг до результатів дослідження), а опрацювання теми–і–проблеми нерівності передбачає послідовне розгортання ідей–та–гіпотез, частину з яких необхідно зазначити й – за потреби – відкоригувати через віднайдені нові дані (напрацювання колег, ситуації, власні розмірковування тощо); 5) *соціо-відповідальна* – я свідомо витлумачую деяку частину ідей–та–підходів щодо нерівності вельми різко (й, може видатися, навіть моноекторно), що, за задумом, мало би «осяяти колег та читальників здоровим глуздом» щодо «загальної наслідковості» варіативів нерівності; 6) *ситуативна (кейсова)* – зібрані мною дані, використані для ілюстрування механізмів утворення, відтворення та подолання/пом'якшення нерівностей, узагальнені (усі чутливі компоненти з пропонуваного дослідження вилучені як закриті для опублікування); 7) *завдячувальна* – я б з великим задоволенням бажала висловити найщиріші слова дяки поіменно усім тим, хто сприяв моєму глибшому розумінню нерівності у площині практики, проте, з одного боку, Ваші імена–та–прізвища складають перелік більший за пропоноване дослідження, а, з іншого боку, я завжди пам'ятаю спричинені кожним з Вас ситуаційні уроки; 8) *присвячувальна* – людині, яка повернула мені здатність мріяти.

Соціотенденції сучасності дуалізують антропоодиночність: з одного боку, вона має зберігати свою унікальність, яка у критичних ситуаціях поста-

ватиме рятівною; з іншого боку, вона має бути як-усі, тобто типовою у контексті дисциплінарності. Нерівність не виникає раптово у ХХ ст.: вона тільки «поліаспектно розквітає» завдяки антропокерованим суспільним процесам. Проте чи дійсно нерівність настільки негативна?..

Через її варіативність (стала моноконструктивна нерівність – тобто її окремі фіксовані–й–описані типи, види і форми; керована ситуативнозмінювана нерівність – залежна від умов, цілей та акторів) нині вже наголошують на існуванні своєрідного світу нерівностей (хоча було б коректніше користатися висловом «різнопроявність нерівності», що наявна у кожному соціосегменті. У такому світі складно жити антропоодиночності: вона там радше змушена виживати через долавання численних перешкод та завдяки гнучкості власного інтелекту (проте якщо останній не активований, «протриматися» буде вельми непросто). Вона «грає за правилами» соціосегменту, тобто їй доводиться вибиратися із прірв, що утворені «старими» і «новими, ще не вповні пізнаними» нерівностями {з одного боку зростає нерівність йде пліч-о-пліч зі зменшенням можливостей, проте, з іншого боку, спричинювані нерівністю (та/або її варіативом) кризові темпоральні відтинки (як індивідуальні, так і спільнотні) частково сприятимуть антропоадаптивності та новим нестандартним розв'язкам «на-ресурсному-мінімумі»}. «Фактично, ця закономірність спостерігається у всіх країнах – країни з більшою нерівністю систематично мають менше рівності можливостей. Нерівність зберігається. Але особливо тривожним щодо цього постає прогнозоване для майбутнього країни: зростає нерівність останніх років є свідченням зниження рівня можливостей у майбутньому та зростання рівня нерівності {відповідно} – якщо ми не вживатимемо заходів» [14, с. 22–23]. Виникає закономірне запитання: чи можливий інший світ? Так, можливий. Адже, люди гідні суспільства, яке більше узгоджуване з фундаментальними цінностями людини: суспільства з більшими можливостями, вищим національним доходом, сильнішою демократією і поліпшеними стандартами життя для більшості людей [14].

Постановка проблеми та проблемоокреслення. Нерівність сьогодні є наріжною темою наукових і практичних обговорень на конференціях, симпозиумах, конгресах, а також у локальних/країнових й глобальних наукових дослідженнях (на сторінках монографій, статей, оглядів тощо). Адже вона заважає людині повноцінно жити і в процесі своєї діяльності максимально реалізувати свої здібності, здатності, спроможності, компетентності, інтелектуальний потенціал в той час, коли увесь світ рухається в «еру здібностей».

Поліпшення параметрів—характеристик життя антропоодиноць потребують «наближено рівного» {з розходженням у 5–10 %} розвитку всіх сегментів країнового суспільства й особливо економіки. Визначення вектора (-ів) розвитку суспільних сегментів потребує розуміння ядра нерівності та її динаміки задля уможливлення визначення механізмів ефективного розвитку соціально-економічної політики, права, охорони здоров'я, економіки та людини: механізмів оптимізування рівня нерівності – забезпечення якості життя кожної антропоодиноці.

Тему пропонуваного дослідження актуалізує не тільки окреслена вище проблема, але й майбутнє людства. Нерівність загалом та її прояви у соціосегментах зокрема обмежують як кожну антропоодиноцю у діях, так само й ніяк не результуватимуться для спільнодосвіду людства, що уможливить стагнацію усіх суспільних сфер/секторів/сегментів.

Тут необхідно наголосити: у площині праксису нерівність проявлювана різкіше та «її можливі загрози» для окремої антропоодиноці постають нищівними, натомість у площині теорезису (науково-дослідницьке обговорення на фахових монота міждисциплінарних зібраннях і публікування «умовно-дієвих способів сегмент-пом'якшення») нерівність спричинює більшість утруднень та очевидних вигод/зисків для окремого кола антропоодиноць.

Рівень розробленості теми є середнім: дослідження проводять, але їх результативність не для усіх постає допоміжною. Теорезис формують ідеї, гіпотези та тези колег-дослідників: вітчизняних (Ольга Балакірева {Olga Balakireva}, Лариса Діденко {Larysa V. Didenko}, Наталія Коваліско {Natalia Kovalisko}, Ольга Куценко {Olga Kutsenko}, Елла Лібанова {Ella Libanova}, Нікіта Чікішев {Nikita Chikishev} та ін.) і закордонних (Ентоні Аткинсон {Anthony B. Atkinson}, Джозеф Стигліц {Joseph Eugene Stiglitz}, Йоран Терборн {G ran Therborn}, Пйотр Штомпка {Piotr Sztompka} та ін.). Дослідження нерівності вже не обмежують моновекторним сферним/галузевим підходом, оскільки її трансформує кожна дія будь-якої антропоодиноці. Натомість мультидисциплінарний підхід, який зараз вже активно

впроваджують у дослідницьку практику, уможливить не тільки уточнення сутності нерівності, але й коректне визначення механізмів виникнення і відтворення нерівності, а також формування оптимальних механізмів пом'якшення її негативних наслідків.

Якщо теорезис формований—та—оновлюваний авторськими ідеями та підходами щодо нерівності, то **площина праксису** постає «експериментальним полем»: з одного боку, всі соціосегменти все ще трансформують «під єдиний глобальний стандарт»; з іншого боку, спроби соціосегментного пом'якшення/долання нерівності результовані по-різному – залежно від соціосегменту, задіяних акторів, попередньо окреслених цілей та суспільного реагування.

Мета дослідження: виявити та охарактеризувати механізми утворення, відтворення та подолання нерівності у соціосегментах. Реалізування зазначеної мети передбачає **дослідницькими завданнями:** уточнити сутність нерівності через соціо-філософські засновки; виявити джерело спричинювання нерівності; окреслити механізми її відтворення; конкретизувати шляхи подолання/пом'якшення її впливання на якість життя людини і народу країни.

Методологію пропонуваного дослідження складають методи (якісні – розмірковувальний, аналізувальний, синтезувальний, феноменологічний, герменевтичний, прагматичний, компаративний, реконструювальний, моделювальний), принципи (історичності, цілісності, умовної об'єктивності, причинності, обґрунтованості, ситуативності); підходи (плюриверсний, міждисциплінарний).

Результати дослідження презентовані у тематичних пунктах та авторських розтлумаченнях із апелюванням до ідей колег минулого та сучасного.

Слово «нерівність» використовуване здавна, проте його трансформуванню у поняття посприяли мисленнєві практики давньогрецьких (Платона {Πλάτων / Plato} [5; 12] й Арістотеля {Αριστοτέλης / Aristotélēs} [1]) та давньоримських (Марка Туллія Ціцерона {Marcus Tullius Cicero} [8], Марка Аврелія {Marcus Aurelius Antoninus Augustus} [3]) мислителів. Їхні візії щодо нерівності й рівності мають не тільки відмінне, але і спільне: адже вони вибудовували своє розуміння через осмислення сутності природи, (не)справедливості, (не)чесності, (не)законності—протизаконності. Давньогрецькі апелювання до дуальних розглядів (рівного/нерівного) посприяли з'яві латинського «inæqualis», що було трансформоване у середньовічне латиномовне «inæqualitas», що через старофранцузьке «inequalité» (XIV ст.) перейшло у англійське «inequality» (раннє XV ст.).

Розмисли щодо (не)рівності представників попередніх століть (Платона, Арістотеля, Марка Туллія Ціцерона, Марка Аврелія, Джона Лока

{John Locke} [2], Григорія Сковороди {Hryhorii Skovoroda} [6; 7] та інших), мають значущість для сучасних нам мислителів-і-дослідників та постають теоретико-методологічною основою розвідок щодо нерівності.

Соціо-філософські засновки щодо нерівності обмежу тезами: 1) нерівність походить з природного середовища, адже усе живе народжується з «унікальними вихідними умовами», які впродовж життєдіяльності тільки поглиблюють «внутрішньовидове розрізнення»; 2) спільноти та суспільство здебільшого є дисциплінарними, що зорієнтовані на «шаблонізоване сприйняття» – з позицій керманіча – кожного чорного лебедя; 3) індивідуальні особливості антропоодиниць посилюватимуться тільки за умови самовдосконалювання {усвідомленого саморозвитку}; 4) нерівність завжди постає дуальною {тобто: з одного боку, як штучно формована розірваність поміж кермованим та керманічем, котрий вказуватиме першому на «шкалову відмінність», за межі якої перший вже давно вийшов; з іншого боку, як суттєву прірву поміж теорезисом (тут: вектором окремих досліджень, висловлюваними підходами й переважно гіпотетичними узагальненими розв'язками) та праксисом (тут: реальними ситуаціями, які потребують результатних рішень)} і контекстозалежною.

У більшості досліджень (переважно іноземномовних) **нерівність розглядають з маркером «соціальна» (тобто: «соціальна нерівність»)**.

Пйотр Штомпка наголошує: «коли ми говоримо про соціальну нерівність» йдеться про «... нерівність з погляду соціальних ознак, а не індивідуальних», тобто людина має враховувати «... характер груп, до яких вона належить, і характер позицій, які вона займає (ролей, які виконує)» [10, с. 436]. Соціальна нерівність стосується «...тих опосередкованих ознак, які уподібнюють між собою лише певні спільноти – соціальні групи або лише певні позиції у соціальній структурі – соціальні позиції (статуси)» [10, с. 436]: але підставою нерівності поставатиме не сама належність акторів до різних соціальних груп та/або займання ними різних соціальних позицій, радше їх «нерівні шанси доступу до цінованих у суспільстві благ» [10, с. 436]. З-поміж благ цінованих країновими суспільствами виокремлені: матеріальні (багатство), влада (панування, вплив на інших), престиж (пошана, суспільне визнання, прийняття, схвалення, слава), хоча окремо згадані освіта й здоров'я [10, с. 437–451].

Можна погодитись з такою думкою, проте є нюанси: 1) більшість цінованих суспільством/спільнотами благ є даниною минулих сторіч, натомість невраховані сучасні «хиткі тенденції», якими і модельовані (якщо не сказати більше: керовані через переліки вигод/зисків) взаємо-

дії у спільнотах {наприклад: за декілька годин фахівцю, котрий 10–15 років покровоково вибудував кар'єру з однієї мрії, можна перекреслити усі перспективи подальшого поіснування у соціосегментах (основному – профільному – та супутніх)); 2) «доступ до благ» не передбачає уміння ними «оптимально скористатися» (наприклад, отримати владу й розумно керманити – не одне й те саме: якщо перше можна «випадково» отримати, то друге необхідно набувати ситуативно або з власного досвіду, або через навчання на досвіді інших); 3) «шансовість» – це первинно відкритий або уможливлений доступ до благ, проте без наголошування на «попередніх умовах» готовності антропоодиниці «прийняти» блага, ціновані у суспільстві»; 4) і зрештою акторність, тобто ситуативна поведінкова стратегія, що напрацьовувана індивідуально кожною антропоодиницею у інтеракціях.

Маркер «соціальності», що його традиційно додають до нерівності у соціосегментних варіантах (тобто послуговування конструктом «соціальна нерівність»), постає штучнопривнесеним (якщо не сказати більше: зайвим). По-перше, нерівність проявлювана завжди у окремому соціосегменті, який її ж специфікує (тобто: нерівність в освіті відмінна від цифрової не тільки компетентно {субординативні зв'язки, знаннєвість, умілість, лідерські якості, підтримувальність тощо}, але й принципом ранжування компонентів {домінувальні, допоміжні}). По-друге, маркером «соціальна» намагаються окреслити антропоспричинювання нерівності. Але це так само очевидно: вигодовість/зисковість конструктів у соціосегментах запитувана виключно антропоодиницею. Окрім того, дотримування традиції «спільно-досвіду» (інакшими словами: колективного, або спільнотного, підходу середнього рівня – рівня соціальної групи) поставатиме ще однією спробою спричинити антропоодиницеве нерозрізнення для спрощеного управління людиною/людьми та відмову від інновативності, тобто прогресування як такого; ба більше, це виглядатиме тавтологічним – нерівність соціальних суб'єктів (або акторів) проявлятиметься через їхні (не)вчинання щодо інших антропоодиниць, тобто відсутність інтерактивності акторів «зніматиме» й саму назву.

Сутнісно нерівність можна виявити тільки у порівнянні за наявності окремого взірця, дечого передвизначеного взірцем або окремого параметра розходження (наприклад: два викладачі філософії – мають освіту одного вишу, однаковий педагогічний стаж, без утруднень презентують теорію, проте один може наводити вдалі й зрозумілі приклади з фахової площини окремої освітньої програми, а інший зосереджений виключно на «відтворенні необхідних навчальних даних» й їх оцінюванні). У антропоодиницевому поіснуванні

нерівність постає умовою соціального життя: первинно кожен з нас від народження відмінний від іншого (тобто нерівний іншому через специфікацію генетичного коду), проте з плином часу та переліками ситуацій можемо проявляти й посилювати свою якісну інакшість щодо іншого/інших. Кожна антропоодинаця у інтеракціоні презентована як актор, ситуативним (не)діянням якого підтримуваний будь-який соціосегмент: за результатами вербальної та/або вчинкової дії уможливлені паралельні трансформування соціального суб'єкта та площини його залучання.

У «роботі» з нерівністю більшість дослідників мають утруднення поміж теорезисом (тобто конструйованим описом варіативів нерівності та/або можливих способів її подолання) і праксисом (реальними розв'язками варіативів нерівності в окремих ситуаціях), що простіше ілюструвати прикладом: фахівець/фахівчиня (як саморозвивальний ктор) намагається віднайти свою «соціальну нішу» (тобто оптимальну застосовність компетенцій у соціосегменті), проте його/її «план дій» обтяжений параметрами швидкості («хочу мати результат якомога хутчіше»), амбітності («моя ціль – влада!») і покращення матеріального становища («збагачення зайвим не буває...»); окрім того його/її галузева компетенційність розвивається повільніше через недостатню фахову підготовку та/або відсутність династичності (щоправда може компенсуватися через «консультувальні сесії» досвідченого фахівця-експерта).

Спричинення нерівностей відбувається через прагнення окремих антропоодинаць здобути/отримати «доступ до визнаних вигод (благ) суспільства» (багатство, влада, престиж тощо) [10, с. 437–441], проте власними силами це реалізувати складніше та довше, аніж через залучення «допоміжного персоналу» зі своерідним їх «винагороджуванням». Ось тут і починає своє розгортання нерівність: антропоодинаці з гіршими вихідними показниками мають намір їх поліпшити усіма можливими засобами/способами через «просторові обмеження» (див.: дослідження Йорана Терборна щодо «обмежувальних перегородок» – англ. «boundary closures» [15, с. 451–456]). «Генерувальники» нерівностей проголошують себе (та/або вибраних антропоодинаць зі свого оточення) «медіаторами удоступнення» необхідних вигод/переваг окремого соціосегменту, що перетворює прокламоване «відкрите суспільство» на комплекти «умовно закритих спільнот» {тобто: назагал усі спільноти соціосегментів є відкритими для долучання нових представників, проте фактично вони не змінюють «класичних прихованих додаткових умов», з-поміж яких постають цілком недоброчесні способи «попереднього рекрутування більшості» через обмін своїх «керманицьких медіативних можливостей» на її «мовчазну

згоду» щодо будь-якого подальшого кермувального рішення}.

З позиції «генерувальників», найоптимальнішими алгоритмами нерівності постають: формальне самовивищування (через владоотримання й упокорення підпорядкованих/підлеглих здебільшого класичними способами), номінальна залученість-до-усіх-справ (через удавану впливальність та автопопуляризування), розподіл надходження матеріальних ресурсів (через управління багатством) тощо. Сценарій розгортання нерівності зумовлений переважно «сліпим владотриманням»: антропоодинаця має намір отримати владу, проте його/її манера владарювання є здебільшого переліками спроб і помилок, аніж зваженими рішеннями задля оптимізованого поіснування підлеглих антропоодинаць. Натомість з позиції «залучених у нерівність» (тут: тих, хто відчуватиме на собі усі негативні результати-наслідки нерівності) вона зовсім не видається чимось неприйнятним {оскільки презентована як «цілком раціональна спроба розв'язання ситуативного утруднення», проте насправді {після розбору ситуації (кейсу)} постає радше «вигодним для меншості – аніж оптимізованим для усіх – розв'язком» {тобто: «ситуативна спокуса для усіх» презентована як «замаскований мінімум зусиль для вибраних»}.

Нерівність «запускають» двома етапами: 1) *промірковувальним* (від формування цілі через добір «довіреного кола» антропоодинаць до окреслення структури сценарію дій та індивідуальних ролей); 2) *коригувальним* (розгортання механізмів відтворення нерівності у різних поєднаннях із ситуативними «спробами вигинання» дій неформального лідера для швидшого впливу на більшість).

З-поміж механізмів відтворення нерівності постають: дистанція, експлуатація, виключення, керівництво/підпорядкування (підлеглість) тощо [15, с. 455]. Для розуміння зазначених механізмів необхідно з'ясувати які саме взаємодії породжують відповідний розподіл. За Йораном Терборном, йдеться про «полюсні взаємодії»: на одному полюсі *дистанція*, а на другому – *експлуатація* [15, с. 455]. Дистанція утворюється за рахунок того, що один суб'єкт випереджає другого (причини: ліпші попередні умови, краща підготовка, вдаліший старт, більші зусилля тощо). Експлуатація з'явлена через використання одним суб'єктом можливостей іншого (тобто: перший суб'єкт досягає нерівності з другим за рахунок того цінного, що для послуговування/використання першого створює другий) [15, с. 455]. Завдяки експлуатації ілюстровано суттєвий розподіл між вищими і нижчими: останні створюють цінності для перших, а сильні несправедливо віднімають у слабких певну кількість цінності (або і всю

цінність). Експлуатація передбачає дистанцію, виключення і вищість, вилучення ресурсів у підпорядкованих/підлеглих. Механізм експлуатації тісно функціонує з механізмом *керівництва/підпорядкування (підлеглості)*. Нерівність між керівником і підлеглим (-ми) відтворювана і/або посилювана шляхом експлуатації підлеглих. Ці механізми продукують і відтворюють нерівність у різних сферах суспільного життя країни (або крайнових соціосегментах).

{Ситуація (кейс) 1:} на прикладі освітньо-наукового соціосегменту керівники мікрорівня (деяких кафедр певних вишів і/або відділів наукових установ) присвоюють здобутки підлеглих (наукові розробки – розділи монографій, статті, тези тощо; науково-методичні досягнення або впровадження у навчально-виховний процес), за що отримують подяки/грамоти/премії вищого керівництва вишу і/або Міністерства освіти і науки. Ба більше, керівники не можуть розтлумачити нюанси присвоєного. Для цього наперед вимагають від фактичного розробника розлогі пояснення створеного/написаного, щоб влучно відповідати на запитання керівника вищого рівня. Це не що інше, як експлуатація підлеглих. Керівник, котрий на вищому щаблі посадової драбини, вважає, що йому дозволено все (відбирання і присвоєвання чужого, переделегування своїх функційних обов'язків іншому підлеглому, передавання для виконання меншої/більшої частини педагогічного навантаження іншому/іншим члену/членам кафедри/відділу із подальшим фіксуванням у своєму доробку результатів виконання). Керівник преферує окрему кількість підлеглих (через зменшення годин педагогічного навантаження; право вибору факультету для виконання педагогічного навантаження; неопублічнення записень/нез'яви на заняття чи робочі зустрічі, конфліктів зі здобувачами тощо), в результаті чого спричинює нерівність між самими «нижчими», або самими підлеглими (між преферованими підлеглими і підлеглими без таких преференцій). Підхід до такої нерівності подвійний: з одного боку, вона є горизонтальною, оскільки існує між «нижчими», а, з другого – вертикальною, бо «нижчі» з преференціями перебувають щаблем вище від «нижчих» без преференцій. Такі нерівності не є виключно вертикальними чи горизонтальними, а змішаними, оскільки можуть накладатися. Часто подібне «керівницьке вилучення матеріалів та/або самоприписування досягнень інших» називають крадіжкою. Проте наразі йдеться саме про експлуатацію, оскільки вона є інституційованою формою соціальної взаємодії}.

Виключення як механізм продукування і відтворення нерівності: «спрацьовуватиме» через позбавлення антропоодиноці переваги і/або доступу до когось/чогось. Інакше його пояснюють сукуп-

ністю штучно формованих бар'єрів (які подібні до «закритих воріт») для окремих антропоодиноці [15, с. 455–456]. Механізм виключення зумовлює утруднення доступу до товариства/групи нових представників та/або «параметрально неналежних за визначенням» (наприклад: хто не має членства і/або громадянства тощо). Таким чином формують маргіналів як виштовханих із «центру привілеїв» на «узбіччя суспільства».

{Ситуація (кейс) 2:} «вищі» (або керівники кафедр/відділів окремих вишів) виставляють «оригінальні» бар'єри щодо долучення до групи співавторів навчальних та/або наукових колективних видань – на «вході» усім раді, проте після надання виконаної текстової частини співавторів прилюдно висміюють та принижують, висловлюють негативні оцінкові судження щодо написаного (без фахового розбирання), вербально клеймують підлеглому як нездару в очах колег. Парадоксально, але «настільки кепські матеріали» не викидають, а редагують (із занижуванням стилю викладу, спрощенням лексики, використанням типових – усталених в інших схожих виданнях – прикладів тощо) та публікують як присвоєні із фіксуванням за собою «відповідне параметрам академічної доброчесності». Ніхто з таких «вельми доброчесних» навіть не замірковується щодо справжнього автора-розробника}.

{Ситуація (кейс) 3:} на макрорівні – в межах окремого університету цілком може спричинитися «академічна нерівність» [9], тобто не тільки формування «окремих спільнот преферованих» (дослідників, викладачів, допоміжного персоналу) всередині структурних підрозділів, але й підтримування загального «іміджу освітньої-та-наукової ядровості вишу» (номінальної переваги-та-вищості за усіма стандартами освітньо-виховного процесу та дослідництва, яка не зовсім підтверджується індивідуальними рейтингами викладачів-дослідників через їх «вибіркове виключення» керівниками підрозділів). Іншими словами: це феномен-ситуації «перефаховості», «культури відміни» та нерівності, що паралелізовані до накладання та змішування. «Периферійовані» університети (тобто «не включені до ядра» – переліку «домінувальних») мають тільки «дозвіл на виконання» того, що генерують/встановлюють «ядрові виші». У підсумку: ані дослідництво, ані наука, ані освіта не є «пуристичними» (за параметрами «академічної доброчесності»): вони радше передбачають «свідому гру претендента у полі нерівності» за право залишитись приналежним до спільноти даного вишу, наукової школи, підрозділу тощо}.

На основі зазначених ситуацій (кейсів) з виш-середовища виникають запитання: 1) чи можна позбутися зазначених механізмів продукування і відтворення нерівностей? 2) чи можна

повністю подолати названі нерівності у окремому соціосегменті (серед викладачів кафедри/відділу вишу, наприклад)? 3) у який спосіб може бути здійснюване подолання/мінімізування нерівностей?

Відповіді цілком логічні – якщо є механізми антропоспричинення нерівностей, то мають існувати й механізми подолання нерівностей антропоодинамиці. Але є нюанси: 1) механізми подолання нерівностей не універсальні, а сегментовані (хоча компоненти в алгоритмі подолання можуть бути перекомплектовані, потрібно все ж зважати на сферу розгортання нерівностей: сфера виш-освіти і сфера торгівлі різні, але чинники людського ставлення та поваги ще й досі діють в обидвох); 2) самі нерівності впливають тільки на тих, хто «затягнутий в алгоритм» (керівник може спричинювати нерівність механізмом експлуатації, проте природний інтелект «потенційно експлуатованого» має перейти у прагматично-превентивний режим, налаштування якого індивідуальні співмірно попереднім ситуаціям з цими ж фігурантами); 3) нерівність будь-якого варіативу каталізує «виключно людські якості» (тобто посилює природну налаштованість антропоодинамиці на добро, розвиток та їх транслявання собі подібним); 4) нерівність неможливо подолати, її тільки передбачено пом'якшити або звести її негативний вплив до мінімуму (однак відсоток «нешкідливого мінімуму» залежить від «індивідуальних налаштувань» антропоодинамиці, що ситуативно кориговані нею).

Пом'якшення зазначених ситуацій (кейсів) з виш-середовища є різними: деякі з них трансформуватимуться й унеможливуватимуть «роботу» у площині праксису, а деякі – навпаки – цілком можливо усунути.

{*Ситуація (кейс) 1* не передбачена для пом'якшення, а має бути викорінена (якщо вона наявна) та/або унеможливлена (якщо йдеться про майбутні дії)}.

{*Ситуацію (кейс) 2* пом'якшити можливо двома нерозривними кроками – по-перше, кандидата/кандидатку на посаду завідувача кафедри вишу необхідно запросити на співбесіду–тестування на кадровій комісії вишу щодо наявності у нього/неї здібностей, здатностей і спроможностей до керування (формальні/неформальні лідерські якості, стійка психіка, рівень стресостійкості, гнучкість інтелекту, миттєве й оптимальне рішенняприймання, фахова якісна – а не кількісна – компетентність, фахова знаннезастосовність у різномірних галузях знання, техніко-технологічна обізнаність, уміння бути «стіною та щитом» для колективу тощо), а також чітко окресленої «потенційної ідеї майбутнього» щодо розвивання кожного члена кафедри (тобто відповідь на запитання «чому саме ти обійматимеш

посаду завідувача?» є мотивованим та свідомим рішенням індивідуальної жертви, а не чимось схожим на – «у мене цілком прагматичні цілі – квартира, підвищена заробітна платня і статусність»); по-друге, уся діяльність керівника/керівниці кафедри (його/її поведінка у колективі колег на кафедрі та на факультетах/інститутах, ставлення до здобувачів, впровадження новітніх методів та методик викладання, зв'язковість свого фаху з практичними царинами/профілями інших спеціальностей тощо) контролювана за «білим протоколом» (тобто за фактичними даними, а не за номінальним принципом «ми ж його/її усі знаємо») відповідними структурами і керівниками вищих рівнів вишу для вживання необхідних відповідних організаційних конфліктопереджальних заходів. Якщо ж зазначене порушується, то свідомий колектив ліпше функціонуватиме на самоорганізуванні}.

{Пом'якшення макрорівневої ситуації (*кейсу*) 3 остаточно неможливе, оскільки будь-які спроби «вирівнювання» вишів поставатимуть вельми штучними – ці «впроваджені пом'якшення нерівності» діятимуть від кількох місяців до року (максимум), а потім відбудеться «перезбирання» спільнот преферованих з/без переформатування умов перебування та персон представників. Алгоритм «академічної доброчесності», що актуалізований нині, є радше інструментом для упокорення та/або жахання порушниками не-порушників (тобто: перші своєю владою вибірково клеймуватимуть «неприйнятних колег», які навіть не наблизилися до межі «порушити», але самі дії дійсних порушників будуть «винесені за дужки»)}.

Таким чином, дистанція, експлуатація, виключення, керівництво/підпорядкування (підлеглість) є транзитивними (тобто перехідними) механізмами відтворення і зміни нерівності.

Шляхи пом'якшення впливання нерівностей на якість життя людини і народу країни. Нерівність, певно, є вадою, оскільки її намагаються побороти (за твердженнями більшості лідерів держав). Її зводять до розшарування (клановість, кастова система, класи, прошарки, квінтілі, децилі тощо) і штучно поширюють на економіку, політику, освіту та/або «вмонтовують» у кожну з них. Хоча, з прагматичних міркувань, нерівність можна й виправдати: у творчості вона є необхідною основою прояву кожної антропоодинамиці (інакшими словами – результатом (авто)презентування індивідуальності). Саме рівність знежиттєвлюватиме творчо-креативний сегмент життєдіяльності: оскільки рівність = шаблонність.

Головне утруднення усіх дослідників – і теоретиків, і практиків: *яким чином подолати нерівність?* (яке краще формулювати через «чи можливо подолати нерівність?»). Насправді нерівність

подолати неможливо – вона не є стабільною, а, скоріше, динамічною; вона постає не первинною причиною певних дій, радше їх результатом; до того ж вона є ситуативною і відповідно відносною (щодо просторового, темпорального, інтерсуб'єктивного чинника). Щоправда, пом'якшити її негативне впливання цілком можливо.

Існують різні шляхи пом'якшення негативного впливання нерівностей на якість життя людини і народу країни, проте найважливішими, з мого погляду, поставатимуть такі: 1) ефективний розвиток економіки як джерела зростання доходів населення країни; 2) справедливий розподіл і перерозподіл загального доходу країни [4, с. 6]; 3) однаковість заробітної платні жінок та чоловіків (прийняття і виконання відповідних законів; впровадження компетенційно-результатного підходу); 4) прогресивна ставка оподаткування (гранична ставка податку на доходи фізичних осіб зростає відповідно величині оподаткованого доходу, що забезпечило б розширення податкової бази і соціального захисту населення країни [11]); 5) розширення можливості доступу домогосподарств до беззаставного кредитування [14]; 6) фінансування охорони здоров'я (державне і приватне); 7) інвестування в освіту (державне і приватне; від ідеопоширювання до фінансового сприяння оновленню устаткування, компетентнісного розвивання, проведення наукових досліджень, впровадження розробок тощо); 8) реформування соціального страхування (через збільшення розмірів виплат та охопності населення [11]); 9) комплексні заходи уряду щодо упередження та скорочення безробіття [11]); 10) посилення ролі держави і приватних фондів у створенні та удосконаленні можливостей для антропоодиниць та/або спільнот (через отримання освіти для досягання рівня життя як закономірного результату розвивання власного потенціалу [13]); 11) розвиток культури самої людини, економічної культури та управлінської культури в усіх сферах країнового суспільства тощо. Звісно, здійснювані кроки та алгоритми у межах кожного зазначеного шляху пом'якшення негативного впливання нерівностей потрібно постійно-періодично уточнювати, що передбачає безупинне самовдосконалення антропоодиниць та їх відкритість до співпраці (особливо на країновому рівні).

Необхідно враховувати: 1) кожна країна постає унікальною через соціокультурні особливості, які формують «ядро традиційності» окремої локації; 2) будь-яка локаційно-локусна традиція має «разові розриви», які спершу з'явлені як одна-дві аномалії {ситуація (кейс) з окремим нетиповим розв'язком}, що з плином часу перетворюватиметься на тенденцію. З одного боку, ці «разові розриви» порушують усталену традиційність локації/локусу/родини; з іншого боку,

постають прикладами м'якого оновлення завдяки інноваціям {як адаптування культури до суспільних викликів сьогодення діями акторів}. Загалом маємо якраз індивідуальні результатні спроби пом'якшення/долання нерівності: первинно – за розгортанням – вони постають негативними {як порушення традиційного та усталеного поколіннями}, проте за результатами вони як раз і сприяють «вирівнюванню нерівного» {тільки необхідно попередньо окреслити взірець, норму, канон, на який орієнтуватимуться при оновленні}.

Історично феномен нерівності гостро поставатиме у традиційно-орієнтованих суспільства Сходу (Індія, Китай, Пакистан, Туреччина та ін.): вона проявлятиметься через відвертання оновлень, які вже подолав Захід – більшість з них стосуватиметься саме прав жінок (неможливість приймати власні рішення та їх висловлювати всупереч чоловікам, власним батькам, старшим за віком та статусом людям; обмеження в отриманні початкової та середньої освіти через відсутність вбиралень для дівчат; загроза власному життю тільки тому, що ти народилася жінкою тощо). Східні локації завжди були патріархальними, проте роль жінки там була значимою: її не зводили виключно до продовження роду та слугування, а могли розширити – до естетичної («насолада для очей і серця») і комунікативно-ідеєдопоміжної (аудіальна насолада, рівне спілкування, радникія/порадниця). Розширення ролей стосувалося здебільшого жінок із заможних родин, у яких не тільки «вигодували та одягали» «потенційно втрачений капітал», але виховували людину через передавання їй традицій родини/роду, навчання-опанування мистецтв та наук. Східні локації постулюють осуд інакшості одним суб'єктом, думка якого є значимою: цю думку і поширюватимуть далі виключно через повагу і шану до джерела. На Заході ситуація трохи інакша – думку одного «маскують» думкою більшості, проте насправді вона може виявитися одноособною.

Нерівність не має зв'язковості/залежності від території (тобто: позбавлена територіального класифікатора). Вона вкорінена у суб'єкті: хочеш бути гіршим, слухай усіх і вчиняй за їхніми баченнями (усіма одночасно – навіть взаємовиключальними); хочеш бути собою, слухай усіх, але роби як вважаєш за необхідне. Нерівність може подолати тільки кожен з нас окремішно – сам для себе. Але не у глобальному і навіть не у країновому вимірі.

(Не)однозначність нерівності: розбір ситуацій (кейсів). Сучасні дослідники-теоретики (від 2020 р. до 2024 р.) фіксують деяку нелогічність сучасних тенденцій у соціосегментах: з одного боку, традиції та інновації постають полюсами нерівності (тобто: наскільки глибші традиції, настільки сильно проявлювана нерівність, а завдяки інноваціям «прірви нерівності» можуть бути

зменшені/усунені); проте, з іншого боку, традиції можуть «вирівнювати» антропоодиниць {*ситуація (кейс) 4*: через ушлюблення та згоду нареченої/нареченого зі звичаєвістю родини партнера/партнерки відбувається дорозвивання того, що хибує або відсутнє у кожного – партнер потребуватиме «інтелектуального зростання» через читання текстів, їх декламування та обговорення, а партнерці необхідно приділити більшу увагу фізичним вправам та емоційному самоконтролю}, натомість інновації спричинюватимуть різноманітні антропорозриви {*ситуація (кейс) 5*: у використанні генеративних штучноінтелектуальних моделей (тобто: моделей генIII) дії антропоодиниці утрудненні через нерозуміння принципу промптування, що вектує її до отримання фахового консультування, після якого виникає бажання доуточнити нюанси, тобто отримати глибші знання та набути більше навичок щодо застосовності моделей генIII, проте після відвідувань деякої кількості вебінарів наша «спрагла антропоодиниця» розуміє свою відмежованість/далекість від спільноти айтивців через «технічне деталізування» одних представників або через запрості пояснення інших; результатом у випадку «технічного деталізування» буде самовисновування – «для мене такі пояснення незрозумілі, радше й знання щодо штучноінтелектуальної застосовності не дуже мені й потрібні» – й «авторозрив» штибу самомаркування «нездару, бо зовсім не розумію фахівця»; у випадку запростих пояснень виникатиме обурення у форматі тези «це ж очевидно!» й «відмежування себе від інших слухачів» через суттєвіші запитання та коментування спікерів/лекторів}.

Насправді нерівність спричинювана людиною {див.: ситуацію (кейс) 5}, але вона може бути нею ж і мінімізована/пом'якшена {див.: ситуацію (кейс) 4}. Головна умова останньої – бажання антропоодиниці змінитися та її співмірні зусилля, що результуватимуться у індивідуальному покращенні, ситуативно демонстрованому вербально та вчинково.

Архітектура нерівності вельми проста, якщо розуміти все вищезазначене. Вона не виникає самовільно, її спричинює антропоодиниця, котра спершу порівнює два і більше феноменів/процесів, акцентує відмінності, виокремлює параметри кардинального розходження/розрізнення феноменів/процесів, посилює ситуативно вигодові/зискові для себе та встановлює взірць (або відповідний дослідженому феномену/процесу, або формований за «завищеними показниками»).

Висновки: {1} «Нерівність загалом» постає дискурсом (тобто абстрактним постійно доповнювано-оновлюваним утворенням нерозмежовуваного мовного-та-вчинкового), проте особливості нерівності увиразнює саме соціосегмент, хоча й не обмежує його (наприклад: в освітній нерівності цілком можуть проявитися елементи циф-

рової, гендерної, вікової тощо). {2} Проявлювана у соціосегментах різноякісність антропоодиниць має сприйматися як «параметри унікальності», а не «точки для вирівнювання своєї власної нерівності». Маємо парадокс: механізм спричинення нерівностей активують антропоодиниці, котрі мають менші/нерозвинуті компетентності; натомість механізм пом'якшення нерівностей привносять саме компетентні та саморозвивальні актори. {3} Нерівність є своєрідним перевірянням антропоодиниці на зрілість та оптимальність власного шляху: якщо триматися «власної стежки» та «не втрачати людськість», то й результати-наслідки нерівності будуть мінімальними. І тут ще один парадокс: нерівність у соціосегментах подібна до вірусів – якщо вона вражає тебе, ти змушений її ширити далі як обмеження для інших; проте вибір залишається за кожним з нас – бути у чиемусь химерному тренді, або формувати свій власний, який є розвивальнішим та надихальнішим, аніж обмежувальним. {4} Подолання нерівності «назовсім» (як її онулення) неможливе, оскільки вона є умовою соціального життя та постає максимально пластичною (змінюваною-та-адаптивною щодо умов та/або ситуацій) у своєму існуванні (не просто набуває інакших варіативів, але й може бути замаскована під цілком позитивні феномени/процеси – конкурсування, інновативність, справедливість тощо). Проте нерівність цілком можливо пом'якшити «регульовальними оптимізованими процесами відкритого доступу» на країновому рівні за умови залучення дійсно компетентних антропоодиниць.

Перспективи подальших досліджень передбачають деталізований розгляд форм та видів нерівності на прикладі розбору ситуацій (кейсів) з соціосегментів, а також уточнення способів вимірювання варіативів нерівності тощо.

Література

1. Арістотель. Нікомахова етика. Αριστοτελης Ηθικα Νικομαχεια / переклад з давньогрецької Віктор Ставнюк. Київ: Аквілон-Плюс, 2002. 480 с.
2. Лок Дж. Два трактати про врядування / переклади з англійської Олександр Терех, Ростислав Димерець. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 272 с.
3. Марк Аврелій. Наодинці з собою. Роздуми / переклад з грецької Ростислав Паранько. Львів: Літопис, 2007. 212 с.
4. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е. М. Лібанової. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2012. 404 с.
5. Платон. Держава / переклад з давньогрецької та коментарі Дзвінки Коваль. Київ: Основи, 2000. 356 с.
6. Сковорода Г. Наркіс. Розмова про те: пізнай себе. Сковорода Г. Твори: У 2 т. Київ: АТ «Обереги», 1994. Т. 1. 528 с. С. 151–195; 482–486.

7. Сковорода Г. Розмова, названа Алфавіт, або Буквар миру. *Сковорода Г. Твори: У 2 т.* Київ: АТ «Обереги», 1994. Т. 1. 528 с. С. 413–463; 503–507.

8. Ціцерон М. Т. Про державу; Про закони; Про природу богів / переклав з латини Володимир Литвинів. Київ: Основи, 1998. 476 с.

9. Чікішев Н. Д. Академічна нерівність: прояви, фактори актуалізації та теоретичні пояснення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2018. Випуск 41. С. 67–71.

10. Штомпка П. Соціологія. Аналіз суспільства / переклад з польської Галини Теодорович. Нове розшир. видання. Львів: Колір ПРО, 2020. 800 с.

11. Atkinson A. V. *Inequality: What Can Be Done?* Cambridge, Massachusetts – London, England: Harvard University Press, 2015. 402 p.

12. Plato. *Laws*. Edited by Malcolm Schofield. Translated by Tom Griffith. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2016. 504 p.

13. Stiglitz J. E. *The Great Divide: Unequal Societies and What We Can Do About Them*. New York – London: W. W. Norton & Company, 2015. 464 p.

14. Stiglitz J. E. *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York – London: W. W. Norton & Company, 2013. 560 p.

15. Therborn G. *Globalization and Inequality: Issues of Conceptualization and Explanation*. *Soziale Welt*. 2001. Vol. 52, No. 4. P. 449–476. URL: <https://www.jstor.org/stable/40878367>

Анотація

Діденко Л. В. Соціосегментована нерівність: механізми утворення, відтворення та подолання. – Стаття.

Дослідження присвячене розгляду соціосегментованої нерівності. Її архітектура вельми проста: її спричинює антропоодинаця, котра спершу порівнює два і більше феноменів/процесів, акцентує відмінності, виокремлює параметри кардинального розходження/розрізнення феноменів/процесів, посилює ситуативно вигодові/зискові для себе та встановлює взірць, що уможлиблює формування сценаріїв щодо реалізування первинного задуму із залучанням «допоміжних антропоодинаць».

Мета дослідження: виявити та охарактеризувати механізми утворення, відтворення та подолання нерівності у соціосегментах. Реалізування зазначеної мети передбачає дослідницькими завданнями: уточнити сутність нерівності через соціо-філософські засновки; виявити джерело спричинювання нерівності; окреслити механізми її відтворення; конкретизувати шляхи подолання/пом'якшення її впливання на якість життя людини і народу країни.

Висновки дослідження: 1) слово «нерівність» використовували та ситуативно обґрунтовували з доби Античності у різних євро-локаціях, що посприяло не тільки оновленню лексики (від впровадження латинського «*inæqualitas*» через старофранцузьке «*inégalité*» до англійського «*inequality*»), але й формуванню соціо-філософських засновків щодо нерівності; 2) нерівність у соціосегментах узалежнена від дій антропоодинаць, тобто вона завжди поставатиме

у інтеракціях; 3) сутнісно нерівність виявляють тільки у порівнянні «параметрально подібного та/або наближеного»; 4) спричинення нерівностей уможливають або «вихідні умови» одних антропоодинаць, або прагнення інших антропоодинаць спростити/скоротити свій шлях доступу до визнаних вигод/зисків (благ) суспільства за рахунок дій інших; 5) нерівність активують двома етапами – промірковувальним та коригувальним; 6) механізмами відтворення нерівності є дистанція, експлуатація, виключення, керівництво/підпорядкування (підлеглість) тощо; 7) подолання нерівності «назовсім» (як її онулення) неможливе, оскільки вона є умовою соціального життя та постає максимально пластичною у своєму існуванні; 8) нерівність цілком можливо пом'якшити «регульовальними оптимізованими процесами відкритого доступу» на крайньому рівні за умови залучення дійсно компетентних антропоодинаць; 9) пропонований перелік шляхів пом'якшення впливання нерівності на якість життя людини і народу країни формований як комплексний, що включає різні взаємозалежні вектори – економічні, політичні, правові, культурні тощо; 10) проявлювана у соціосегментах різноякісність антропоодинаць має сприйматися як «параметри унікальності», а не «точки для вирівнювання своєї власної нерівності»; 11) маємо парадокс: механізм спричинення нерівностей активують антропоодинаці, котрі мають менші/нерозвинуті компетентності, натомість механізм пом'якшення нерівностей привносять саме компетентні та саморозвивальні актори.

Ключові слова: людина, актор, нерівність, нерівність можливостей, соціальна нерівність, обмежувальні перегородки, етапи нерівності, механізми відтворення нерівності, дистанція, експлуатація, виключення, керівництво/підлеглість, механізми подолання нерівності, шляхи пом'якшення нерівності, архітектура нерівності.

Summary

Didenko L. V. Sociosegmented inequality: mechanisms of formation, reproduction, and eradication. – Article.

The research is focused on sociosegmented inequality. Its architecture is quite simple: it is driven by a human being who initially compares two or more phenomena/processes, emphasizes differences, distinguishes the divergent parameters of these phenomena/processes, amplifies situational aspects of personal benefits and/or profits, and establishes a pattern that enables the scenarios formation and development for implementing the primary intention by involving 'auxiliary human beings'.

The research aim: to identify and characterise the mechanisms of formation, reproduction, and eradication of inequality within sociosegments. The research tasks include: to clarify the essence of inequality through socio-philosophical foundations; to identify the source of inequality causation; to outline the mechanisms of its reproduction; to specify ways to eradicate or mitigate its impact on the life quality of a human being and the people of a country.

Research conclusions: 1) the word 'inequality' has been used and situationally justified since Antiquity in

various European locations, contributing not only to the lexicon renewal (from the Latin 'inæqualitas' through the Old French 'inequalité' to the English 'inequality') but also to the formation of socio-philosophical foundations regarding inequality; 2) inequality in sociosegments is dependent on the actions of human beings, meaning it always manifests through interactions; 3) inequality is essentially revealed only by comparing 'parametrically similar and/or approximate' entities; 4) inequalities are caused either by the 'initial conditions' of some human beings or by the desire of others to simplify and/or shorten their access to the recognised societal benefits (goods) at the expense of the others' actions; 5) inequality is activated in two stages – the reflective and the corrective; 6) the mechanisms of inequality reproduction include distance, exploitation, exclusion, superordination/subordination, etc.; 7) the complete eradication of inequality (as its nullification) is impossible since it is a condition of social life and exists in a highly adaptable form; 8) inequality can indeed be mitigated through 'regulatory optimised processes of open access'

at the countricial level, provided that genuinely competent human beings are involved; 9) the presented list of the inequality impact mitigating ways on the quality of life of the human beings and the people of a country is formed as a comprehensive approach, including various interdependent vectors – economic, political, legal, cultural, etc.; 10) the diverse qualities exhibited by human beings in sociosegments should be perceived as 'parameters of uniqueness' rather than 'points for leveling one's own inequality'; 11) a paradox arises: the mechanism of causing inequalities is activated by human beings with lesser or undeveloped competencies, while the mechanism for mitigating inequalities is introduced by competent and self-developing actors.

Key words: human being, actor, inequality, inequality of opportunities, social inequality, boundary closures, stages of inequality, mechanisms of inequality reproduction, distance, exploitation, exclusion, superordination/subordination (super-/subordination), mechanisms of eradication inequality, ways to mitigate inequality, architecture of inequality.